

II. DIDACTICĂ ȘI METODICĂ

DIDACTICA ISTORIEI – EDUCAȚIE PENTRU CETĂȚENIE EUROPEANĂ

CONSTANTIN VITANOS*

În Declarația Universală a Drepturilor Omului, adoptată și proclamată, în data de 10 Decembrie 1948, de Adunarea Generală a Organizației Națiunilor Unite, se precizează: "Educația trebuie să urmărească dezvoltarea deplină a personalității umane și întărirea respectului față de drepturile omului și libertățile fundamentale. Educația trebuie să promoveze înțelegerea, toleranța, prietenia între toate popoarele și toate grupurile rasiale sau religioase, precum și dezvoltarea activității Organizației Națiunilor Unite în direcția menținerii păcii". (Art. 26 alineat 2).

Se apreciază că drepturile omului se regăsesc în toate domeniile vieții noastre - civile, politice, economice, sociale, culturale -, că violarea lor stă la baza unor probleme ale lumii contemporane - sărăcia, violența, mediul, globalizarea, inegalitățile economice, războaiele cu consecințele lor etc¹. În viziunea slujitorilor școlii, a psihologilor, sociologilor, pedagogilor ș.a educația pentru drepturile omului "constituie al patrulea element de bază în învățământ, după citit, scris și socotit"².

În demersul nostru didactic, se pune tot mai accentuat problema realizării unor noi tipuri de educații, toate inter-relaționate, dar și corelate, individual și holistic, cu educația pentru drepturile omului. Între noile educații se numără : educație pentru drepturile omului, educație pentru cetățenie, educație pentru valori sociale și personale, educație globală, educație interculturală – antirasistă, educație pentru dezvoltare, educație pentru mediu, educație pentru pace, educație juridică, educație pentru democrație, educație pentru integrarea euro-

* Profesor la Colegiului Național Pedagogic „Constantin Brâtescu”, Constanța.

1. Vezi, pe larg : RUI GOMES (Coordonator proiect) – **Repere. Manual de educație pentru drepturile omului cu tineri**, Institutul Intercultural Timișoara, 2004, p. 27- 33. Lucrarea este rodul muncii a mai multor specialiști străini și a apărut sub egida Consiliului Europei.

2. STELUȚA VLAD, TUDORA PIȚILĂ - **2005 - Anul european al cetățenilor democrației prin educație**, în „Tribuna învățământului”, Anul LV, Nr. 776 (2657), din 13-19 decembrie 2004, p. 15.

peană, educație pentru sănătate, educație antreprenorială etc. Aceste noi educații – realizate ca discipline obligatorii și discipline opționale, prin abordări inter și transdisciplinare -, centrându-se pe formare/dezvoltare de competențe, valori și atitudini, contribuie la " formarea conștiinței europene, pe baza căreia se va manifesta cetățenia europeană"³.

Cetățenia europeană este cuprinsă în principiul referitor la drepturile cetățeanului, care, împreună cu alte câteva principii, stă la baza noii construcții europene, hotărâtă la Maastricht (Tratatul este semnat la 7 februarie 1992 și intră în vigoare la 1 noiembrie 1993)⁴. Tratatul asupra Uniunii Europene a extins mult sfera de construcție europeană, de la zona economică la uniunea politică. Tratatul direcționează, pe lângă uniunea monetară, noile politici comune: cetățenia europeană, politica externă, și ideea de securitate comună.

În data de 29 octombrie 2004, la Roma, șefii de state și de guverne ale celor 25 de state membre ale Uniunii Europene și trei țări candidate – inclusiv România – au semnat Tratatul ce instituie o Constituție pentru Europa. Constituția este un punct de cotitură în construcția Europei; are rolul de a răspunde provocărilor unei lumi în continuă schimbare, a unei Uniuni care traversează cea mai mare extindere din istoria ei și a unei Europe unite în care locuiesc peste 450 de milioane de locuitori. Acestor cetățeni trebuie să le asigure "un mediu de viață aflat sub semnul democrației, libertății și transparenței, aproape de fiecare dintre ei"⁵. Statele membre au doi ani la dispoziție pentru a ratifica textul Constituției.

Studii și rapoarte ale organizațiilor internaționale, inclusiv Raportul Comisiei Internaționale pentru Educație în secolul XXI ⁶, din cadrul UNESCO, includ abilitățile și atitudinile de cetățean activ și responsabil "printre cele mai importante finalități ale educației contemporane"⁷.

Specialiștii identifică trei componente ale cetățeniei: 1. componenta civilă – include drepturile referitoare la libertatea individuală; 2. componenta politică – include și dreptul la participare în exersarea puterii politice, de a vota și a fi ales în instituții reprezentative, parlamentare; 3. componenta socială – include drepturile la un standard decent de viață și accesul egal la educație, sănătate,

3. ROXANA TUDORICĂ -Educația pentru Europa. Educația pentru cetățenie democratică, în „Tribuna învățământului”, Anul LV, Nr. 758 –759 (2639-2640), din 9 –22 august 2004, p.8.

4. Vezi și: VASILE IONESCU, NICOLETA DUMITRESCU, VASILE FOCȘENEANU – *Istoria integrării europene*, Pitești, Editura Carminis, 2001, p.56-58.

5. www.infoeuropa.ro

6. Vezi, pe larg: JAUQUES DELORS (coordonator) - *Comoara lăuntrică. Raportul către UNESCO al Comisiei Internaționale pentru Educație în secolul XXI*, Iași, Editura Polirom, 2000.

7. ELEONORA RĂDULESCU, ANCA TÎRCĂ - *Educația civică a elevilor din gimnaziu prin activități extrașcolare cu caracter interdisciplinar. Ghid practic pentru profesori și elevi*, Iași, Editura Polirom/Editura Educația 2000+, 2004, p.7.

locuință și un venit minim. De asemenea, se evidențiază faptul că se discută ideea de cetățenie de mii de ani fără a se ajunge la un acord absolut asupra a ceea ce înseamnă cetățenia.

Desigur, cetățenia este o realitate complexă și multidimensională, care trebuie văzută în context istoric. Originea cetățeniei datează din Grecia antică; în concept era cuprinsă ideea de "virtute civică" sau aceea de "bun" cetățean. Tradiția a dus la sublinierea îndatoririlor cetățeanului. Asocierea cetățeniei cu identitatea națională - statutul unui "cetățean" era legat de un stat național - a dus la legătura dintre cetățenie și patriotism; un "bun cetățean" era considerat "bun patriot".

În secolul al XIX-lea, dezvoltarea perspectivei liberale a cetățeniei evidențiază importanța drepturilor pentru toți cetățenii; extinderea dreptului de vot a impus drept realitate pentru o mare parte a populației justiția și drepturile politice. În secolul al XX-lea, susținătorii "cetățeniei sociale" subliniază că drepturile cetățenilor ar trebui să includă condițiile de viață și de muncă și nu numai participarea la viața politică.

Conceptul actual de "cetățenie multiplă" permite indivizilor să fie simultan cetățeni ai mai multor state sau sisteme de organizare. Astfel, cetățenii statelor membre ale Uniunii Europene posedă drepturi și îndatoriri față de propriul lor stat național, dar și față de Uniune ca întreg.

Pornind de la considerentul acceptat că cetățenii sunt "făcuți" nu "născuți" - de pildă, loialitatea și responsabilitatea sunt calități care trebuie învățate și cultivate -, "cetățenii "adevărați" trebuie educați - în sensul larg al cuvântului"⁸. Ideea de educație se constituie în ultimă componentă a conceptului de cetățenie.

Considerăm că este bine să se reliefeze, acum și aici, că buna cetățenie impune cetățenilor respectul pentru drepturile umane ale altora concomitent cu impunerea tipului de comportament „care ar determina societatea să respecte mai mult drepturile omului”⁹.

O problemă actuală, de maximă importanță, este aceea a implicării, din ce în ce mai mare, a cetățenilor în viața comunității, a participării lor la procesele unei societăți democratice. În același context și timp, se impune problema grupurilor minoritare, care pot avea cetățenia formală a statului în care trăiesc, dar pot fi împiedicate să participe cu toate capacitățile la starea societății respective. De asemenea, se înregistrează și aspectul rezidenților care nu pot solicita cetățenie formală - migranți, refugiați, rezidenți temporari etc.

8. Vezi, pe larg: RUI GOMES (Coordonator proiect) – *Op. cit.*, p. 369-370.

9. *Ibidem*, p. 371

Pentru a putea rezolva toate aceste probleme - și altele nementionate -, Consiliul Europei a elaborat Programul „Educație pentru cetățenie democratică” și a avut inițiativa privind marcarea anului 2005 - *Anul european al cetățeniei democratice prin educație*. În esență, educația pentru cetățenie democratică urmărește dezvoltarea unei societăți mai bune, prin promovarea unor concepte/valori de bază, precum: egalitatea, libertatea, demnitatea, dreptatea, solidaritatea, participarea, pacea.

Recomandarea 12 (2002) privind educația pentru cetățenie democratică, adoptată de către Comitetul de Miniștri al Consiliului Europei, în data de 16 octombrie 2001, afirmă că „Educația pentru cetățenie democratică contribuie, în cadrul activităților Consiliului Europei, la apărarea valorilor și principiilor libertății, pluralismului, drepturilor omului și a domniei legii, care sunt fundamentele democrației”^{*}.

Oamenii trebuie să trăiască laolaltă, într-o societate democratică, să combată naționalismul agresiv, rasismul, intoleranța, să elimine violența, gândirea și comportamentul extremist. *Recomandarea 12(2002)* menționează că obiectivul poate fi atins dacă se vor forma competențele/abilitățile de: a rezolva conflictele într-o modalitate non-violentă; a aduce argumente în apărarea unui punct de vedere; a asculta, a înțelege și a interpreta argumentele altor oameni; a recunoaște și accepta deosebirea; a face opțiuni corecte; a împărți responsabilitățile; a dezvolta o abordare critică și a stabili modele în ceea ce privește conceptele filosofice, religioase, sociale, politice și culturale, dar, în același timp, respectând valorile și principiile fundamentale ale Consiliului Europei¹⁰.

O contribuție deosebită la educația pentru cetățenie democratică, la formarea bunului cetățean o are istoria, disciplină globală, cu vocație în acest sens. Scriitorul Marin Preda are o înțelegere profundă și nuanțată a valențelor istoriei, a rolului și locului ei în formarea tinerilor: "De ce îmi plăcea istoria? Fiindcă aveam sentimentul că trăiesc de atunci, de pe vremea egiptenilor și asirienilor. Aveam cincisprezece ani, dar îmi simțeam gândirea milenară (sentimentul miraculos, care se micșorează pe măsură ce începeam să trăim) și îmi dădeam seama că la capătul viu al acestui fluviu care înainta spre necunoscut eram eu. Asta era neîndoielnic: nu eram punctul la care ajunsese până atunci istoria? Cine altcineva? Cei dinaintea mea erau bătrâni și vedeam până unde o aduseseră. *Era acum rândul meu (s.n.)*. Stăteam rezemat de bancă și mă uitam, în timpul orelor, la profesori fără să-i văd și adesea fără să-i aud, copleșit de acest sentiment divin care ne face atât de bătrâni fiind atât de tineri și *din care ni se formează pentru totdeauna idealurile și visurile.(s.n.)*"¹¹.

^{*} Documentul, tradus de prof. MIHAI MANEA, consultant al Centrului Educația 2000+, se află în fondul CEDU 2000+.

10. Vezi și : ROXANA TUDORICĂ – *Educația centrată pe valori*, în „Tribuna Învățământului, Anul LV, Nr. 763 (2644), din 13-19 septembrie 2004, p.9.

11. MARIN PREDA – *Viața ca o pradă*, București, Editura Marin Preda, 1993, p.40.

Istoria, singură sau în corelație cu alte discipline, contribuie substanțial la înțelegerea unor concepte cheie - cooperare și conflict, democrație și dictatură, libertate și ordine, egalitate și diversitate, drepturi și responsabilități, toleranță și intoleranță, justiție și lege etc. -, la formarea/dezvoltarea de atitudini și valori democratice. Caracterul formativ al istoriei poate fi accentuat prin extinderea dimensiunii europene în cadrul curriculum-ului său, prin împlinirea unor principii privind organizarea curriculum-ului și respectarea unor criterii de selecție a conținuturilor¹².

Apelând și la operele literare, care abordează problematica războaielor, la ecranizările lor celebre elevii vor înțelege foarte bine de ce oamenii „simplici” - și nu numai ei - sunt în total dezacord cu războiul, negăsind nici o motivare faptului că ei sunt obligați să sufere și să omoare ființe care nu le-au făcut nimic: „- Camarade, n-am vrut să te omor. Dacă ai mai sări o dată aici, n-aș mai face-o, în cazul în care ai fi și tu înțelegător. Dar tu ai fost pentru mine, în clipa aceea, nu un om, ci doar o idee, o combinație care a existat în creierul meu și a dezlănțuit hotărârea – iar eu, din pricina acestei combinații, mi-am implantat pumnalul în tine. Abia acum văd că ești un om ca și mine. Atunci m-am gândit numai la grenadele, la baioneta și la armele tale – acum o văd pe soția ta, îți văd fața, văd asemănarea dintre ursele noastre. Iartă-mă, camarade! Totdeauna ne dăm seama prea târziu. De ce nu ni se repetă mereu că voi cei de dincolo sunteți niște biete ființe la fel ca și noi, că mamele voastre tremură de teamă ca și ale noastre și că și vouă și nouă ne e la fel frică de moarte, că ne așteaptă aceeași mizerie, și aceeași suferință? Iartă-mă, camarade! Cum puteai să fii tu dușmanul meu? (s.n.)”¹³. Ecranizarea lui Lewis Milestone după *Nimic nou pe frontul de vest*, din anii 1929 -1930, a devenit în scurt timp celebră, fiind primul film antirăzboi care a făcut înconjurul lumii¹⁴.

Cultura este marcată în evoluția ei de aspectele dominante ale istoriei. Literatura și arta încearcă, în limbajul lor specific, să dea răspunsuri problemelor fundamentale ale omului și ale lumii contemporane. Istoria are privilegiul disciplinei care poate să valorifice superior, formativ aceste încercări de răspunsuri ale culturii.

Tot în viziune interdisciplinară putem aborda problematica sistemelor totalitare, supermilitarizate, care desființează drepturile și libertățile democratice ale cetățenilor sau le golesc de conținut, care cultivă „modelul urii față de <<dușmanii poporului>>, <<dușmanul de clasă>>, <<rasele dușmane>>, <<evreimea mondială>> și <<sionism>>, <<imperialism>>, <<capitalism>>, <<plutocrație>>, <<suboameni>>, <<dușmani>> sau <<elemente dușmănoase>> [...], au răstălmăcit cultura (<<germană>>) și << fundamentul cultural umanist>> pen-

12. Vezi, pe larg : ROBERT STRADLING - *Să înțelegem istoria secolului XX*, București, Editura SIGMA, p. 24-31.

13. ERICH MARIA REMARQUE – *Pe frontul de vest nimic nou*, București, Editura pentru literatură, 1965, p 214, 215.

14. Vezi, pe larg: JOACHIM SCHOLL, ULRIKE BRAUN - *Cele mai cunoscute 50 romane ale secolului XX*, București, Editura Aquila '93, p.86-90.

tru promovarea propagandistă a propriei ideologii și politici de forță, național – socialismul de o manieră deschisă, oficială, comunismul mai degrabă mascat sub eticheta <<internaționalismului >>, prin revoluția mondială”¹⁵.

Eseul lui Andrei Pleșu “*Era mai bine înainte*” ne ajută să respirăm “aerul tare al normalizării”¹⁶, să respingem orice încercare de abatere de la norme și calea vieții democratice. Iată un fragment edificator: “Ne e dor de aburul sulfuros al disciplinei de partid, de cele două ore de televiziune omagială, de ordinea polițienească, care nu amnistia decât criminali de drept comun, de *Scân-teia*, de stadioane în care oamenii scriau lozinci cu trupurile lor, de aplauzele comandate, de sistematizările care ne împrăștau trecutul, de ogoarele pe care făceau agricultură copiii noștri. Ne e dor de delirul acela în care elevii trebuiau să devină țărani; țărani - proletari, proletarii - activiști, activiștii - intelectuali, pentru că intelectualii, la rândul lor, să închidă cercul, devenind copii, tutelați ideologic, “tolerați” ca pitorești (sub jurământul credinței), când nu erau convinși să intoxice lumea cu imnuri despre fericire”¹⁷.

Munca individuală pe text, apoi în grupuri mici, urmată de o dezbatere în vizuirea multiperspectivității în predarea istoriei se finalizează cu dezvoltarea la elevi a capacităților, atitudinilor și valorilor democratice prevăzute de tema în studiu¹⁸.

În final, evidențiem contribuția statelor din Sud-Estul Europei, din Balcani la edificarea unei noi Europe, unei noi cetățenii europene. Cunoscutul istoric Georges Castellan subliniază, în lucrarea *Historie des Balkans* (Paris, Fayard, 1991), că a încercat să pună în lumină “bogăția formelor pe care le-a îmbrăcat profunda lor (n.n.: a popoarelor balcanice) umanitate” și că “De păstrarea acestui tezaur, popoarele balcanice sunt răspunzătoare față de întreaga omenire, dar înainte de toate față de Europa, care, lipsită de albanezi, bulgari, greci, români, turci, iugoslavi, ar rămâne incompletă, deci mai săracă. Fie ca ele, să-și poată ocupa locul, tot locul cuvenit, în “casa comună”, confederală sau federală, pe care trebuie să o construim, aducându-și contribuția de neînlocuit la desăvârșirea străvechiului vis de armonie al zeilor olimpieni”¹⁹.

15. IMANUEL GEISS – *Istoria lumii. Din preistorie până în anul 2000*, București, Editura All Educațional, 2002, p.497.

16. ANDREI PLEȘU – *Chipuri și măști ale tranziției*, București, Editura Humanitas, 1996, p.291.

17. *Ibidem*

18. Vezi, pe larg: ROBERT STRADLING – *Op.cit.* p. 117-133.

19. Apud GEORGIOS PREVELAKIS – *Balcanii. Cultură și geopolitică*, București, Editura Corint, 2001, p.190.